

О. О. Добринчук

кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри німецької мови
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ МІФОЛОГІЧНОГО ОБРАЗУ КАССАНДРИ В РОСІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ХХІ СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено проблемі функціонування традиційного сюжету, зокрема своєрідності трактування міфологічного образу Кассандри в сучасній літературі ХХІ ст. Досліджується еволюція цього образу в творах письменників, зокрема М. Харитонова «Кассандра» та У. Пігулевської «Кассандра». Проводиться порівняльний аналіз аксіологічних трансформацій, яких зазнав образ у задекларованих творах. Аналізуються форми переосмислення традиційного сюжету та образу.

Ключові слова: міфологічний образ, трансформація, традиційний сюжет та образ, жертва, самопожертва, семантичне значення.

Постановка проблеми. Проблема функціонування традиційних структур у літературі все частіше привертає увагу не лише дослідників, літературних критиків та літературознавців, а й письменників. Особливо яскраво ця проблема обговорюється саме у ХІХ – ХХ ст., що пов'язано з кризою позитивізму та визнанням того, що наука не в змозі пояснити все, що відбувається в суспільстві. Література ХХІ століття не залишається байдужою до традиційних сюжетів та образів і по-своєму переосмислює їх, все частіше використовуючи фантастичні обґрунтування вчинків та поведінки традиційних образів. Міф про провидицю Кассандру, мотив невизнаного пророка та антивоєнні настрої в інтерпретаціях письменників сучасності неодноразово зустрічаються в літературі ХХІ ст. Дослідження основних трансформацій традиційного образу, сюжету та мотивів, способів переосмислення та форм у творах письменників ХХІ століття визначає актуальність роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постановка проблеми трансформації традиційних сюжетів та образів у різних аспектах їх функціонування відображена у вітчизняних дослідженнях А. Нямцу [1], Г. Драненко [2], Г. Фоміної [3], Н. Якубовської [4] та закордонних, зокрема, Є. Мелетинського [5], К. Хюбнера [6], Т. Шарипіної [7], К. Бартча [8], Д. Бухмана [9]. Критичних публікацій, присвячених творчості письменників ХХІ століття, зокрема М. Харито-

нова [10] та У. Пігулевської [11], немає, що, на нашу думку, визначає новизну роботи.

Мета статті – виявити особливості художньої трансформації міфологічного образу Кассандри в творах М. Харитонова та У. Пігулевської.

Досягнення мети роботи передбачає реалізацію таких завдань:

- виявити спільні мотиви у творах;
- дати коротку характеристику персонажам;
- визначити основні форми переосмислення традиційного сюжету та образу.

Виклад основного матеріалу. Численних трансформацій у літературі ХХ – поч. ХХІ ст. зазнали саме міфологічні жіночі образи. Появляються це суперечливими та неоднозначними архетипними характеристиками класичних образів. З одного боку, жінка – це слабка та незахищене створіння, з іншого – вона вже здатна демонструвати силу духу, стійкість характеру, готовність до самопожертви. Роль жінки суттєво переосмислюється сучасними письменниками, якщо раніше її соціальним статусом були лише роль матері, дружини, господині, то у літературних обробках даного періоду їй надається право вибору, можливість демонструвати свою суспільну позицію, вирішувати важливі питання сучасності. А. Нямцу стверджує: «Жінка та суспільство, жінка та війна, жінка та чоловік, жінка, яка дає життя та забирає його, – ці опозиції у ХХ столітті набувають особливого морально-психологічного значення та звучання у зв'язку з принциповим «вільнодумством» світо-

вої літератури щодо загальновідомих традицій» [1, с. 81].

Варто зазначити, що більшість варіантів традиційних сюжетів та образів у літературі зорієнтовані, як правило, на сучасність. Трансформуючи той чи інший традиційний образ, деякі письменники осучаснюють його, називаючи його сучасним іменем та оточуючи реальними історичними постатями. Проте центральним залишається певний мотив, розробляючи який автор прагне донести свою думку.

Особливістю творів М. Харитонова та У. Пігулевської є фантастичний елемент, неочікуваний поворот розвитку подій. Самі автори визначили жанр своїх творів як фантастичне оповідання («Кассандра» М. Харитонова (2007) та феміністична фантастична трагедія («Кассандра» У. Пігулевської (2003)).

Дослідниця Г.Н. Підлісна справедливо вважає: «У далеких від античної тематики літературних творах натрапляємо на певні вкраплення – розгорнені, оригінально трактовані запозичення з давньогрецьких міфів. Такі вкраплення допомагають передати високий пафос, досягти комедійного ефекту, вражати уяву несподіваним зіставленням, робити образ рельєфно-пластичним або викликати далекоюжні асоціації» [12, с. 37-38]. Цій думці повністю відповідає твір сучасного російського письменника М. Харитонова (справжнє ім'я К.А. Крилов) «Кассандра». Адже герой твору якісно відрізняється від свого прототипу. Авторська концепція мотиву провидіння відверто апокрифічна, тому що вона повністю руйнує традиційну семантику міфу. Герой фантастичного оповідання (до речі, чоловічої статі) зовсім не володіє пророчим даром, проте це не заважає йому «пророкувати». Про явну форму наближення елементів літературної традиції до сучасного континуума вказує не лише назва оповідання, а й «мотив Кассандри». Адже герой упевнений у тому, що знає майбутнє людства. Відбувається певне накладання семантики традиційного образу на конкретного персонажа. Автор не переносить усі семантичні характеристики міфологічного образу Кассандри на свого героя, а лише певні мотиви, зокрема, мотив невіри у пророкування та сильне прагнення попередити про загибель не лише рідного міста, а й усього людства.

Сюжет оповідання простий: Павло Олексійович звичайний мешканець міста Воровськ у Російській Федерації. У спадок йому дістається бібліотека дядька, який виражував, що «го-

родок наш – это что-то вроде центра России. Только центра не в пространстве, а во времени. События, которые происходят в центре «хронотопа», в данном случае в Воровске, через какое-то время случаются и во всероссийском масштабе. С задержкой примерно в год, зато с увеличением, как бы это сказать, размера» [10, с. 3]. Герой наводить низку прикладів із сучасної історії й переконує читача в тому, що розрахунки правильні. Отже, Павло Олексійович за допомогою певних розрахунків встановив зв'язок між теперішніми подіями та їх наслідками у майбутньому. Героя не гризуть ані сумніви, ані моральні страждання, автор взагалі не приділяє увагу дослідженню морально-психологічного стану свого персонажа, він лише говорить: він «не псих, и справка у него есть» [10, с. 1].

Міфологічний образ провидиці Кассандри безпосередньо пов'язаний із темою війни. У своєму фантастичному оповіданні «Кассандра» російський письменник гіперболізує значення «пророкувань» свого героя, адже тема війни переростає в мотив кінця світу. Павло Олексійович – єдиний з усіх «Кассандр» настільки впевнений у своєму баченні майбутнього, що готовий віддати життя, аби врятувати людство: він ладен підірвати авто, на якому приїде президент РФ до міста Воровська, тому що ототожнює приїзд президента у Воровськ з приходом «Князя Мира Сего» на Землю. Настільки впевненою, рішучою та дієвою Кассандра могла бути лише у XXI ст., проте іронія долі полягає в тому, що вона – чоловік.

А ось письменниця У. Пігулевська у своїй феміністичній фантастичній трагедії «Кассандра» цілком впевнена, що саме жінка-матір здатна зупинити війну, врятувати велику кількість людей та змінити долю. Віршована трагедія в один акт на перший погляд здається дуже класицистичною: головні герої – це боги Олімпу, провидиця Кассандра, її донька Хризомела та Хор; є зав'язка, кульмінація та розв'язка подій. На відміну від оповідання М. Харитонова, твір Урсули Пігулевської не одразу вказує на форму наближення елементів літературної традиції до сучасного континуума, у ньому немає жодних сучасних елементів, окрім внутрішнього змісту.

Письменниця розповідає про Кассандру та її долю до початку Троянської війни. Така форма переосмислення традиційного сюжету надає можливість доповнити певні прогалини у долі провидиці. У. Пігулевська пропонує свою власну історію пророчиці Кассандри; отже, використо-

вує такий вид трансформації традиційного матеріалу, як дописування.

Сюжет трагедії такий: Кассандра, тримаючи на руках свою маленьку доньку Хризомелу, прощається із нею, адже готова принести її в жертву заради спасіння Трої. Вона – пророчиця, яка втратила свій дар переконання, впевнена, що, якщо не стане їхньої спільної із богом Діонісом доньки, «жриці, какой не видел свет» [11, с. 2], то три могутні богині Афіна, Гера та Афродита не матимуть приводу для суперечки, адже не буде «яблука розбрату», тобто Хризомели. А отже, Паріс не визначить, яка з богинь найдостойніша отримати винагороду – «яблуко», не отримає в нагороду Єлену Прекрасну, а отже, не буде Троянської війни. Кассандра приносить у жертву свою доньку, «чтоб малой кровью кров большую предотвратит» [11, с. 2]. Вона розподіляє свою доньку між трьома богинями, щоб ті не сперечались і вбиває себе, впевнена, що «Рок обманут... Троя спасена» [11, с. 4]. Богиня Геката забирає обох із собою, проте не у царство Аїда, а туди, «где ждет другая доля / Обеих вас – очищенных и кровью и грехом» [11, с. 4].

Отже, що стосується сюжетного ходу подій, то з впевненістю можемо сказати, що сучасна авторка сміливо та кардинально переосмислює античний міф. У своїй трагедії У. Пігулевська піддає трансформації не лише один міф про Кассандру, вона звертається і до міфу про «яблуко розбрату» і до міфу про причину виникнення Троянської війни. Проте письменниця повністю руйнує семантику деяких міфів.

Мало що відомо про Кассандру до трагічних подій під Троєю. За міфом Кассандра була дуже вродливою, у неї закохався сам Аполлон. Він нагородив її даром пророцтва, а вона не відповіла йому взаємністю, саме тому бог передбачень покарав її, зробивши так, що у її пророцтва ніхто не вірив. У цьому аспекті У. Пігулевська не порушує семантику міфу: «И сонцеликий Аполлон, твоею матерью отвергнут, / В огневе дар её проклял, лишив навечно силы убежденья» [11, с. 2]. Кассандрі дійсно не вірять, її мучать видіння про загибель Трої. Проте не мотив «невизнаного пророка» стає центральним у трагедії У. Пігулевської. Авторка пропонує новий погляд на провидицю, яка здатна приймати важливі рішення, від яких залежить доля багатьох людей, – як на матір, яка здатна вбити власне дитя заради спасіння Трої.

Перше, що привертає увагу читача, – це поява такого персонажа, як донька Кассандри

та бога Діоніса на ім'я Хризомела. У загальноприйнятій версії у провидиці до Троянської війни дітей не було, деякі письменники називають Кассандру незайманою, Піндар називає її «дівою-пророчицею» [13, с. 146]. Сам зв'язок Кассандри та бога Діоніса теж є вигадкою. У літературній спадщині знаходимо версії про кохання Кассандри до Енея (М.З. Бредлі «Головня», К. Вольф «Кассандра»), про почуття до Агамемнона, проте жодної згадки про Діоніса. Існує версія, що після падіння Трої в Кассандри та Агамемнона народився син Теледем або, за іншою версією, близнюки Пелопс і Таледам. Про доньку Кассандри не знаходимо жодної інформації, отже, це знову ж таки фантастична вигадка письменниці XXI століття.

Донька провидиці Хризомела відіграє важливу роль у розкритті характеру міфологічного образу провидиці. Кассандра – любляча мати, їй надзвичайно важко прийняти таке рішення – принести в жертву власну дитину, і стати, як вона сама себе називає, «матерью-убийцей» [11, с. 1], «матерью-детоубийцей» [11, с. 4].

Хризомела, за новою версією письменниці, повинна була стати могутньою жрицею, яка могла б впливати на відносини богів та людей: «Хризомела, златое яблоко раздора, / Та, что служением своим любому из богов / Расположение народа могла вернуть?» [11, с. 2]. Отже, богині Гера, Афіна та Афродита повинні були б у майбутньому сперечатись не через вроду, а через Хризомелу, яка дала б обраній владу над народом. Пігулевська руйнує міф про «яблуко розбрату», називаючи справжню причину суперечки. Кассандра переконана, що все, що роблять Боги – це заради влади: «...вы, о суки, готовые за власть / Любого разорвать в клочки, / Играющие нами как в бирюльки, / С высоты Олимпа не слышащие крики боли тех, / Кого в иры порыве смели вы с игровой доски!» [11, с. 3]. Стає зрозумілим, що та з богинь, яка отримує прихильність Хризомели, отримує владу над людьми. У цьому аспекті авторка близько підійшла до визначення питання влади та впливу «богів» на людей у сучасному суспільстві. Про те, що люди – це лише іграшки у руках богів, говорить також німецький письменник Р. Хагельштанге у своєму романі «Іграшка богів» (1959). Отже, це питання хвилює письменницю сучасності не менше, ніж письменників попереднього століття.

Питання збройних конфліктів у XXI столітті не стає менш актуальним (2001 рік – почалась

війна в Афганістані, 2003 – початок війни в Іраку, 2008 – російсько-грузинська війна тощо), тому звернення письменниці до визначення причини та приводу Троянської війни є цілком зрозумілим. Авторка не відходить від загальноприйнятої версії про те, що причиною цієї війни стає Єлена Прекрасна, яку як винагороду отримує «предатель Парис» [11, с. 3]. «Парис, сластолюбивец жалкий, / За жену чужую в обмен готов / Твоё дитя отдать и погубить / Себя, тебя, её, весь род ваш и всю Трои!» [11, с. 2]. Проте Кассандра більш далекоглядна і шукає вирішення конфлікту глибше. Якщо не буде Хризомели, не буде предмету суперечки для трьох богинь, а отже, Парис не отримає Єлену Прекрасну і не буде Троянської війни.

Кассандра Пігулевської емоційна, чуйна, вразлива, вона щиро вірить у свої видіння, вона безтямно любить свою доньку. Вона переконана, що одна жертва може врятувати багатьох людей, Кассандра готова принести цю жертву – свою доньку. Отже, вона надзвичайно сильна духом та віддана своїм переконанням. Але героїня не може пробачити собі вбивство рідної дитини, тому вбиває і себе. Такою рішучою, сміливою, героїчною може бути жінка в XXI столітті. Кассандра-мати – це новий погляд на традиційний образ. На думку У. Пігулевської, саме Мати здатна змінити долю: «Пусть будет ей невыносимо больно, / Собой закроет для несчастий дверь. / И колесо судьбы поворотит способна / Рука, качающая колыбель» [11, с. 4]. Отже, на нашу думку, фантастична феміністична трагедія Урсули Пігулевської «Кассандра» – це своєрідна ода Матері.

Висновки та пропозиції. Простеживши еволюцію міфологічного образу провидиці Кассандри в творах М. Харитонова та У. Пігулевської, можна зробити висновок, що цей традиційний образ не втрачає своєї популярності та є доволі продуктивним у літературі XXI ст. Традиційний сюжет наповнюється новим ідейним змістом. Оповідання М. Харитонова сповнене сучасних елементів, на відміну від трагедії У. Пігулевської (осучаснення хронотопу, привнесення реалій синхронної авторіві повсякденності, тощо). Герой російського письменника – чоловік, який прагне змінити долю та врятувати людство, героїня письменниці – мати, яка також воліє змінити долю та врятувати життя багатьох людей. Отже, спільним у цих двох творах є те, що Кассандра активна, вона діє рішучо та впевнено, чого не скажеш, напри-

клад, про Кассандру Г.Е. Носсака, К. Вольф, К. Черрі та інших письменників ХХ століття. Фантастичні елементи стають невід'ємною частиною творів письменників ХХІ століття. Мотив «невизнаного пророка» відходить на другий план. Основним стає мотив самопожертви заради спасіння інших людей. Пігулевську приваблює внутрішній світ героїні, її морально-психологічні переживання, на тлі яких вона намагається вирішити більш глобальні проблеми. Харитонова менш цікавлять почуття та переживання його героя. Але об'єднує цих двох персонажів сила духу, рішучість та цілковита впевненість у прийнятому рішенні.

Надалі, на наш погляд, перспективним є дослідження трансформацій інших традиційних сюжетів та образів троянського циклу міфів в інтерпретаціях письменників ХХІ століття, які досі не були досліджені.

Список використаної літератури:

1. Нямцу А.Е. Миф. Легенда. Литература (теоретические аспекты функционирования) : [монография] / А.Е. Нямцу. – Черновцы : «Рута», 2007. – 520 с.
2. Драненко Г.Ф. Життя античного міфу в літературі / Г.Ф. Драненко. – Чернівці : Золоті литаври, 2004. – 226 с.
3. Фоміна Г.В. Міф і легенда у загальнокультурному просторі : [монографія] / Г.В. Фоміна, А.Є. Нямцу. – Чернівці : Рута, 2010. – 256 с.
4. Якубовська Н.О. Гомерівська традиція в контексті літератури ХХ століття : [навчальний посібник] / Н.О. Якубовська. – Чернівці : Рута, 2004. – 38 с.
5. Мелетинский Е.М. О происхождении литературно-мифологических сюжетных архетипов / Е.М. Мелетинский // Литературные архетипы и универсалии. – М. : Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2001. – С. 73-149.
6. Хюбнер К. Истина мифа / К. Хюбнер. – М. : Республика, 1996. – 448 с.
7. Шарыпина Т.А. Восприятие античности в литературном сознании Германии ХХ века (троянский цикл мифов) : дис. ... д-ра филологических наук : спец. 10.01.05. / Т.А. Шарыпина – М. : РГБ, 2007. – 532 с.
8. Bartsch K. "Tradition" als Problem der Literaturwissenschaft / K. Bartsch // Traditionen in der neueren österreichischen Literatur / [redigiert von H. Möcker]. – Wien : Österreichische Bundesverlag, 1980. – S. 152-162.
9. Buchmann D. Die Antike als Hilfstellung für die Moderne (mit besonderer Berücksichtigung der Werke von Franz Theodor Csokor) / D. Buchmann // Traditionen in der neueren ös-

- terreichischen Literatur / [redigiert von H. Möcker]. – Wien: Österreichische Bundesverlag, 1980. – S. 140-151.
10. Харитонов М. Кассандра / М. Харитонов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rulife.ru/mode/article/1311>.
11. Пигулевская У. Кассандра / У. Пигулевская [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://samlib.ru/p/pigulewskaja_u/cassandra.shtml.
12. Підлісна Г.Н. Антична література для всіх і кожного / Г.Н. Підлісна. – К. : Техніка, 2003. – 384 с.
13. Гигин. Мифы / Гигин ; пер. с лат. Д.О. Торшилова. – СПб : Алетейя, 2000. – С. 146.
-

Добрынчук О. О. Особенности трансформации мифологического образа Кассандры в литературе XXI века

Статья посвящена проблеме функционирования традиционного сюжета, в частности своеобразию трактовки мифологического образа Кассандры в современной литературе XXI века. В статье рассматривается вопрос эволюции данного образа в произведениях современных писателей, в частности М. Харитонова «Кассандра» и У. Пигулевской «Кассандра». Проводится сравнительный анализ аксиологических трансформаций, которые претерпел образ в задекларированных произведениях. Анализируются формы переосмысления традиционного сюжета и образа.

Ключевые слова: мифологический образ, трансформация, традиционный сюжет и образ, жертва, самопожертвование, семантическое значение.

Dobrynchuk O. O. Peculiarities of transformation of the mythological Cassandra character in the literature of the XXI century.

The article is devoted to the functioning of the traditional plot, including the identity of the interpretation of the mythological Cassandra character in contemporary literature of the XXI century. The article examines the evolution of the character in the works of contemporary writers, in particular M. Kharitonov's «Cassandra» and U. Pihulyevskaya's «Cassandra». The comparative analysis of axiological transformations, which the character has suffered in the declared works, is conducted. Forms of interpretations of traditional plot and character are also analyzed.

Key words: mythological character, transformation of traditional plot and character, sacrifice, self-sacrifice, semantic meaning.